

Левітас Фелікс, доктор історичних наук, професор

ПУБЛІКАЦІЯ МАРІЇ ГРІНЧЕНКО «ХТО НАРОДОВІ ВОРОГ?» В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті йдеться про роль родини Б. Грінченка у формуванні гуманістичних традицій українського визвольного руху початку ХХ ст. Долаються стереотипи національної пам'яті у міжнаціональних відносинах.

Ключові слова: національна політика, міжнаціональні відносини, національно-визвольний рух.

У ХІХ ст. Російська імперія зазнала значних геополітичних трансформацій. Втративши місію «жандарма Європи», вона повною мірою здобула собі славу «в'язниці народів». З цією славою Росія увійшла у ХХ ст., але її очікували нові виклики, насамперед вічне для всіх імперій — національне питання. Саме на цю особливість розвитку подій звернув увагу російський історик і державний діяч Павло Мілюков: «...Протягом всього царювання Олександра Третього націоналізм зробився офіційною доктриною, і почалися перші в російській історії офіційні урядові гоніння проти цілих національностей: особливо євреїв та фінів. З цього часу зіпсувалися польські стосунки і виникло "українське питання"»¹.

Національні очікування українців початку ХХ ст. перебували в площині чотирьох найважливіших питань.

1. Автономія України. Формування нового адміністративно-політичного устрою Росії. Федерація вільних народів.
2. Всебічна українізація. Відродження і розвиток української культури, мови, історії, географії. Українська освіта поряд з російською на рівних правах.
3. Справедливе вирішення аграрного питання. Соціальне й національне в цьому контексті на тлі селянської України розглядається як єдине ціле.
4. Воля всім народам - національним в'язням Російської імперії².

¹ Верстюк В. Українська Центральна Рада: навч. посіб. / В. Верстюк. — К., 1997. — С 28.

² Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку ХХ ст. - Тернопіль, 1991. - С 3-81.

Для боротьби з національно-визвольними рухами самодержавна Росія застосувала як засіб войовничий шовінізм і політику національного розбрату серед народів імперії. Найбільшого тиску з боку царату зазнавали євреї. Тому вони виявилися найактивнішими в боротьбі з самодержавством і давали об'єктивно великий відсоток вождів революційного руху. Варто зазначити, що цей рух не носив вузьконаціонального характеру, як помилково стверджують окремі історики. Адже, крім сіонізму, — переселенського руху євреїв у Палестину, існував соціалістичний рух єврейських національних партій, який ставив за мету боротьбу за визволення всіх трудящих Російської імперії незалежно від їхньої національності³.

На початку ХХ ст. в Наддніпрянській Україні діяло сім найбільш впливових політичних українських партій, керівники яких висловлювали свої погляди на політичні, соціально-економічні та національні проблеми Російської імперії. Найбільшим репрезентантом українського національного руху була Українська демократично-радикальна партія (УДРП), заснована у Києві 1905 р. шляхом об'єднання УДП та УРП. Найвидатнішими її представниками були Б. Грінченко, С. Єфремов, Є. Чикаленко, Ф. Матушевський та ін. Прийнята з'їздом партії програма вирізняється гармонійним поєднанням змісту і форми. Автором цього документа був Б. Грінченко, який, на думку Є. Чикаленка, вмів свої погляди на справи викладати «розумно й логічно». Позиція Б. Грінченка в державно-політичному і національному вимірах (федерація з Росією, національно-персональна автономія для меншин) принципово розходила з поглядами М. Міхновського (незалежна Україна, національні меншості — чужинці для України)'.⁴

На національну позицію УДРП значний вплив мала спадщина М. Драгоманова, якій підкреслював, що поруч з вирішенням «українського питання» обов'язковим і зрозумілим буде розв'язання питання національного. У своїй праці «Чудацькі думки про українську національну справу» він застерігав представників визвольного руху від прояву нетерпимості до інших народів, зокрема росіян, поляків, євреїв. На думку М. Драгоманова, природними спільниками в боротьбі з царатами для українців є всі недержавні народні

Євреї в Росії не тільки були недержавних! народом, а й узагалі вважалися іногородцями, які перебували в особливому статусі. Навіть в умовах

³ Центральний державний історичний архів України (ЦДІА). — Ф. 336. 1. Спр. 22.5. — Оп. 1. — Арк. 4 - 4 К.

⁴ Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Документи і матеріали: у 2 ч. - К., 1997. - Ч. I. - С 327-331; С. 333-338.

⁵ Драгоманов М. Вибр. праці / М. Драгоманов. — К, 2007. - Т. I. Кн. 2. — С. 135,176.68

певної лібералізації самодержавного режиму під впливом подій революції 1905 р. ганебну «смугу осілості» для євреїв не було ліквідовано. Не випадково з трибуни Державної думи Росії постійно лунали заяви чорносотенних депутатів: «Єврейське рівноправ'я неприпустиме!»⁶

Обстоюючи національні права українського народу, один із лідерів УДРП С Єфремов оприлюднив позицію радикальних демократів: «Євреї, як ми знаємо, живуть у найближчому зв'язку з українським народом. Це навіть не сусіди, як здебільшого інші народи, а одна із складових частин людності на самій же українській землі»⁷.

Ганебна юдофобська політика самодержавства викликала протест і обурення передової української громадськості. З цього приводу заслуговує на увагу маловідома публікація М. Грушевського «Кінець гетто», надрукована в часописі української парламентської громади «Украинский вестник» у 1906 р. Підтримуючи постійний зв'язок з депутатами-українцями і маючи на них вагомий вплив, М. Грушевський фактично висловлював українську платформу щодо становища євреїв у Російській імперії: повне надання єврейському населенню громадянських прав, знищення «смуги осілості», допущення євреїв до вільного вибору професій, до загальної та спеціальної освіти. У той же час, добре розуміючи, з якою поліцейською, військовою машиною має справу українське суспільство, Грушевський попереджав: «Ми далекі від ілюзій, що страшне єврейське питання буде вирішене одним законом про громадянське рівноправ'я»⁸.¹ в цьому роздумі він мав рацію.

Оговтавшись від Маніфеста 17 жовтня 1905 р., самодержавство перейшло в політичний наступ. Найближчі до царя кола заявляли, що український національний рух є антидержавним і являє собою єврейську інтригу⁹. Країна вкрилася кривавими плямами жакливих єврейських погромів. Українська парламентська громада, яку очолював І. Шраг, висунула рішучий протест проти злочинної чорносотенної політики самодержавства і висловила своє «гаряче співчуття єврейському народові»¹⁰.

Самодержавна юдофобська агітація була розрахована здебільшого на темні соціальні прошарки України і ґрунтувалася на давніх середньовічних забобонах:

⁶ ЦДІА України. - Ф. 1010. - Оп. 1. - Спр. 171. - Арк. 1.

⁷ Єфремов С Єврейська справа на Україні / С Єфремов. — К., 1909. — С. 10.

⁸ Украинский вестник. - 1906. - № 7. - С. 397-398.

⁹ Дзюба І. Про українсько-єврейські взаємини [Електронний ресурс] / Дзюба І. —

Режим доступу: [http:// www.historians.in.ua](http://www.historians.in.ua)

¹⁰ Украинский вестник. — 1906. - № 6. — С. 391.

- 1) у євреїв інша віра, вони розп'яли Христа;
- 2) євреї під час свят вживають кров християн;
- 3) євреї живуть за рахунок християнського населення.

У боротьбі з самодержавством за справедливе вирішення національного питання важливе місце посіла публікація Марії Грінченко, дружини Б. Грінченка, «Хто народів ворог?», підготовлена й надрукована коштом Радикальної партії у Львові 1905 р. і перевезена в Наддніпрянську Україну. Звертаючись до національного питання і викриваючи плани царизму, авторка зазначає: «Царський уряд нацьковує не тільки народ на інтелігенцію, а ще один народ на другий. Це почав робити міністр внутрішніх справ Плеве... Так ось Плеве і вимудрував таку штуку: нацьковувати наших людей, українців, на євреїв. Цим він думав одразу двох зайців убити: винищити єврейську інтелігенцію і відвести українцям очі від справжнього ворога. Показавши, що, начебто, все лихо на Україні від євреїв»¹¹.

Щодо давніх забобонів ніби євреї розп'яли Христа, то М. Грінченко пояснює: «Хіба Христа розп'яли ті євреї, які живуть тепер? Христа розп'яли єврейські пани та архієреї, та отакі чорні сотні, які тепер у Росії»¹².

М. Грінченко відкидає звинувачення євреїв у ритуальних вбивствах: «Ще кажуть, начебто євреї крадуть наших дітей перед своїм Великоднем, випускають із них кров і ллють у тісто, як місяць мацу. Це брехня, бо мацу євреї місять на самій чистій воді. Так їм велить їх віра. А брехню цю пускає царський уряд, як йому треба, щоб євреїв били»¹³.

До єврейської нації М. Грінченко ставиться з національно-класових позицій: засуджує єврейську буржуазію, орендарів та шинкарів, які шкоду роблять єврейським та українським народам. У той же час симпатії авторки на боці євреїв — людей праці: кравців, швеців, столярів, інших ремісників, які важкою працею заробляють собі на шматок хліба. У статті засуджується українська і єврейська буржуазія, представники якої нещадно експлуатують трудящих, незалежно від їх віри й національності¹⁴.

Публікація М. Грінченко «Хто народів ворог?» якнайкраще репрезентує політичну платформу молодшої української демократії в національному питанні. Вона дає можливість всебічно висвітлити позитивний досвід українсько-єврейської співпраці й руйнує негативні стереотипи національної пам'яті.

¹¹ Грінченко М. Хто народів ворог? / М. Грінченко. – Львів, 1905. - С 21.

¹² Там само. - С 22.

¹³ Там само. - С. 23.

¹⁴ Там само. - С 23

Левитас ф. Публикация Марии Гринченко «Кто народу враг?» в контексте национальных ожиданий начала XX века

В статье говорится о роли семьи Б. Гринченко в формировании гуманистических традиций украинского освободительного движения нач. XX в. Преодолеваются стереотипы национальной памяти в межнациональных отношениях.

Ключевые слова: национальная политика, межнациональные отношения, национально-освободительное движение.

Levitas F. "Who is the enemy of people?" by Maria Grinchenko in the context of national expectations at the beginning of XX century

The article is dedicated to the role of Borys Grinchenko in development of humanistic traditions of the Ukrainian liberation movement at the beginning of XX century. The stereotypes of national memory in interethnic relations are over passed.

Keywords: national politics, interethnic relations, national liberation movement.